

08
επαναληπτικά
θέματα

Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ

ΑΡΧΑΙΑ

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

Διδαγμένο Κείμενο

Αριστοτέλους Ἠθικὰ Νικομάχεια Β1, 7-8. Β3, 1-2

- A. Από το κείμενο που σας δίνεται, να αποδώσετε στη νέα ελληνική το απόσπασμα: «Ὁμοίως δὲ καὶ τὰ περὶ τὰς ἐπιθυμίας ... ὁ δὲ λυπούμενος δειλός».

Το ίδιο συμβαίνει και με τις επιθυμίες και την οργή: άλλοι δηλαδή γίνονται σώφρονες και πρόοι και άλλοι ακόλαστοι και οξύθυμοι, οι πρώτοι με το να συμπεριφέρονται με ένα συγκεκριμένο τρόπο απέναντι στις περιστάσεις αυτές και οι δεύτεροι με τον αντίθετο τρόπο. Και με ένα λόγο, τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας διαμορφώνονται από την επανάληψη ὁμοίων ενεργειών. Γι' αυτό και πρέπει να προσδίδουμε μια ορισμένη ποιότητα στις ενέργειές μας: γιατί σύμφωνα με τις διαφορές αυτών διαμορφώνονται και οι συνήθειές μας. Επομένως, το να αποκτούμε από την πιο μικρή ηλικία τη μια ή την άλλη συνήθεια δεν έχει μικρή σημασία, αλλά πολύ μεγάλη ή μάλλον σημαίνει το παν. Ως αποδεικτικό σημάδι των ἐξέων, πρέπει να θεωρούμε την ευχαρίστηση ή τη δυσαρέσκεια που συνοδεύει τις πράξεις μας: ὁποῖος δηλαδή απέχει από τις σωματικές απολαύσεις και χαίρεται γι' αυτό καθαυτό το γεγονός είναι σώφρων, ἐνῶ ὁποῖος δυσανασχετεί είναι ακόλαστος: ὁποῖος υπομένει τους κινδύνους και χαίρεται ή τουλάχιστον δεν δυσαρεστεύεται με αυτό, είναι ανδρείος, ἐνῶ ὁποῖος δυσαρεστεύεται είναι δειλός.

B1. «Καὶ ἐνὶ δὴ λόγῳ ἐκ τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν αἱ ἕξεις γίνονται»: Ποια εἶναι ἡ νέα αριστοτελική ἔννοια που εἰσάγεται στο συγκεκριμένο χωρίο; Αφού τὴ συσχετίσετε με τὴν ἠθικὴ πράξη καὶ τὴς ψυχικὴς διαθέσεις, να δώσετε τὸν ὀρισμὸ τῆς.

Ἐχοντας δεῖξει σε προηγούμενη ἐνότητα ὅτι ὁ τρόπος ἀσκήσης μίας «τέχνης» (σωστός ἢ λανθασμένος) καθορίζει καὶ τὴν ποιότητα (θετικὴ ἢ ἀρνητικὴ) τοῦ ασκούμενου ὡς τεχνίτη, ὁ Ἀριστοτέλης εφαρμόζει με ἀναλογικὸ τρόπο τὸ συμπέρασμα αὐτὸ στο πεδίο τῆς ἠθικῆς δράσης («ἐπὶ τῶν ἀρετῶν») καὶ τῶν συναισθηματικῶν καταστάσεων («περὶ τὰς ἐπιθυμίας καὶ περὶ τὰς ὀργάς»). Ἐποὶ, υποστηρίζει ὅτι ἡ ἐπαναληπτικὴ τέλεση ὀρισμένων πράξεων (πράξεις δικαιοσύνης ἢ ἀδικίας, γενναϊότητος ἢ δειλίας, ἐγκράτειας ἢ ἀκολασίας κ.τ.λ.), ὅπως καὶ ἡ ἀντίστοιχη ἐκδήλωση συγκεκριμένων ψυχικῶν διαθέσεων (πραότητα, ὀργή κ.τ.λ.), παράγουν καὶ τὴς ἀνάλογες ἕξεις, δηλαδή τὴς σταθερὴς συνήθειες ἐνὸς ἀνθρώπου ἢ, ἀλλιῶς, τὰ σταθερὰ καὶ μόνιμα γνωρίσματα τοῦ χαρακτήρα τοῦ (ἀνθρώπος γενναῖος ἢ δειλός, δίκαιος ἢ ἀδίκος, ἐγκρατὴς ἢ ἀκόλαστος, πρᾶος ἢ εὐξέαπτος κ.ο.τ.). Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὅποιος, για παράδειγμα, σὲς καθημερινὴς συναναστροφές τοῦ με τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους συμπεριφέρεται με δίκαιο τρόπο, γίνεται δίκαιος, διαμορφώνει δηλαδή τὴν ἕξιν τοῦ δικαίου. Ὅποιος ἀντίθετα συμπεριφέρεται με ἀδικο τρόπο, γίνεται ἀδίκος, διαμορφώνει ἐπομένως τὴν ἕξιν τοῦ ἀδίκου. Ἀντίστοιχα, ὅποιος ἀντιμετωπίζει τὴς ἀντιξοότητες τῆς ζωῆς με γενναϊότητα, γίνεται γενναῖος, ἐνῶ ὅποιος νιώθει φόβο ἀπέναντι σε τέτοιες καταστάσεις, γίνεται δειλός. Τέλος, ὅποιος ἀντιδρά με υπέρμετρη ὀργή ἀπέναντι στα ἐρεθίσματα τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος, γίνεται οξύθυμος, ἐνῶ ὅποιος ἀντιδρά με νηφαλιότητα, γίνεται πρᾶος.

Ἐχοντας πλέον καταδείξει τὴν ἀρρηκτὴ σχέση ἐπιμέρους ἠθικῶν πράξεων καὶ συναισθηματικῶν διαθέσεων με τὴς ἕξεις, ὁ Ἀριστοτέλης συνοψίζει τὸ περιεχόμενο τῶν παραπάνω ἐπισημάνσεων τοῦ προβαίνοντας στο ἀκόλουθο γενικὸ συμπέρασμα: ὁ χαρακτήρας κάθε ἀνθρώπου διαμορφώνεται με βάση τὴς πράξεις που αὐτὸς τελεί καὶ τὴς συναισθηματικὴς διαθέσεις που ἐκδηλώνει συστηματικὰ καὶ κατ' ἐπανάληψη σὲς ζωὴ τοῦ. Ἡ τέλεση συγκεκριμένων πράξεων καὶ ἡ ἐκδήλωση συγκεκριμένων ψυχικῶν διαθέσεων παράγουν καὶ τὴς ἀνάλογες ἕξεις, προσδίδουν δηλαδή συγκεκριμένα χαρακτηριστικὰ στο ἦθος, σὲς προσωπικότητα, σὲς ἰδιοσυγκρασία ἐνὸς ἀνθρώπου.

Αναλυτικότερα, ἡ λέξη ἕξις παράγεται ἀπὸ τὸ θέμα σεχ- τοῦ ρ. ἔχω καὶ τὴν παραγωγικὴ κατάληξη -σις, που δηλώνει ἐνέργεια τοῦ υποκειμένου (σέχ- σις, ἔχ-σις, ἕξις). Ἐπομένως, με τὸν ὀρο αὐτὸ

δηλώνονταν αρχικά η κατοχή, η απόκτηση ενός οποιουδήποτε πράγματος, αλλά και η προσπάθεια που καταβαλλόταν για την απόκτησή του. Στη συνέχεια, η λέξη αυτή μεταβλήθηκε σημασιολογικά δηλώνοντας τη σταθερή και μόνιμη ιδιότητα του χαρακτήρα ενός ανθρώπου, που απέκτησε μέσω της συστηματικής και μακροχρόνιας τέλεσης συγκεκριμένων ενεργειών.

B2. Να σχολιαστεί η διαφοροποίηση που παρατηρείται στην έννοια της «ήδονης» στο αριστοτελικό κείμενο.

Στο παρατιθέμενο απόσπασμα ο Αριστοτέλης υποστηρίζει, μεταξύ άλλων, ότι ασφαλές κριτήριο για να διαπιστώσει κανείς τι είδους έξεις έχει διαμορφώσει ένας άνθρωπος, αποτελεί το αίσθημα της ευαρέσκειας («ήδονη») ή της δυσαρέσκειας («λύπη») που νιώθει κατά την τέλεση μιας πράξης: για παράδειγμα, κάποιος που απέχει από τις σωματικές ηδονές και αισθάνεται χαρά γι' αυτό είναι σώφρων («ὁ μὲν γὰρ ἀπεχόμενος τῶν σωματικῶν ἡδονῶν καὶ αὐτῶ τούτῳ χαίρων σώφρων»), ενώ αυτός που δυσφορεί με τη συγκεκριμένη κατάσταση είναι ακόλαστος, ακόμα κι αν την υπομένει («ὁ δ' ἀχθόμενος ἀκόλαστος»). Κατὰ τον ίδιο τρόπο, κάποιος που αντιμετωπίζει με χαρά ή, έστω, χωρίς λύπη τις δυσχέρειες ή τους κινδύνους που συναντά στη ζωή του, είναι ανδρείος («ὁ μὲν ὑπομένων τὰ δεινὰ καὶ χαίρων ἢ μὴ λυπούμενος γε ἀνδρείος»), ενώ αυτός που στενοχωριέται και φοβάται όταν καλείται να αντιμετωπίσει τέτοιες καταστάσεις, είναι δειλός, ακόμη κι αν τις αντιμετωπίζει («ὁ δὲ λυπούμενος δειλός»). Τούτο σημαίνει ότι στον άνθρωπο που έχει κατακτήσει τις ηθικές αρετές και τις έχει καταστήσει σταθερό και μόνιμο γνώρισμα του χαρακτήρα του, υπάρχει αντιστοιχία μεταξύ ενεργειών και ψυχικών διαθέσεων: η εκδήλωση ηθικά ἀποδεκτῶν συμπεριφορῶν συνοδεύεται από ευάρεστες συναισθηματικές διαθέσεις, ενώ η εκδήλωση ηθικά ἀπαράδεκτων και κατακριτέων συνοδεύεται από δυσάρεστες. Αντίθετα, στον άνθρωπο που δεν έχει κατακτήσει τις συγκεκριμένες ιδιότητες, συμβαίνει το αντίθετο: η τέλεση ηθικά αξιέπαινων πράξεων του προκαλεί αρνητικά συναισθήματα, ενώ η διάπραξη ηθικά αξιόμεπτων ενεργειών του προκαλεί θετικά συναισθήματα. Από τα παραπάνω ο Αριστοτέλης συνάγει το συμπέρασμα ότι οι ηθικές αρετές συνδέονται άμεσα με τις ψυχικές διαθέσεις του ατόμου («περὶ ἡδονᾶς γὰρ καὶ λύπας ἐστὶν ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ»). Τούτο αποδεικνύεται επιπροσθέτως από το γεγονός ότι η επιδίωξη της ἡδονῆς οδηγεί ένα άτομο στη διάπραξη μιας ηθικά επιλήψιμης ενέργειας, ενώ η επιθυμία αποφυγῆς της λύπης τον κάνει να απέχει από την επιτέλεση μιας ηθικά αξιέπαινης πράξης («διὰ μὲν γὰρ τὴν

ήδονήν τὰ φαῦλα πράττομεν, διὰ δὲ τὴν λύπην τῶν καλῶν ἀπεχόμεθα»). Εύκολα αντιλαμβάνεται κανείς ότι η λέξη *ήδονή* έχει στη συγκεκριμένη περικοπή («περὶ ήδονάς») αρνητικό σημασιολογικό περιεχόμενο, σε αντίθεση με την προηγούμενη περίοδο («τὴν ἐπιγινομένην ήδονήν») που είχε θετικό. Για τον Αριστοτέλη, οι έμφυτες τάσεις του ανθρώπου, όπως είναι το συναίσθημα της ήδονής ή της λύπης, είναι από μόνες τους ηθικά ουδέτερες. Αποκτούν θετικό ή αρνητικό χαρακτήρα σε συνδυασμό με την πράξη (καλή ή κακή) που αυτές συνοδεύουν. Έτσι, «καλή» είναι η ήδονή που αισθάνεται κανείς όταν τελεί μια ενάρετη πράξη και «κακή» όταν διαπράττει μια ανήθικη ενέργεια. Η πρώτη συντείνει στη διατήρηση της μεσότητας και του ορθού λόγου, ενώ η δεύτερη έχει το αντίθετο αποτέλεσμα. Γι' αυτό και η παιδεία πρέπει να καθιστά τον άνθρωπο ικανό να διακρίνει μεταξύ «καλῶν» και «κακῶν» ηδονῶν και να επιλέγει τις πρώτες.

B3. Ποια ήταν η συμβολή του Ευδόξου στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του Αριστοτέλη κατά τα δύο πρώτα χρόνια της παραμονής του στην Ακαδημία;

Βλ. Εισαγωγή σχολικού βιβλίου, σελ. 140: «Ένας τέτοιος λόγιος τον οποίο είχε την τύχη να συναντήσει ο Αριστοτέλης ... τέτοια ήταν κατά βάση η ψυχοσύνθεση του Πλάτωνα»).

B4α. θαρρεῖν, ἀκόλαστοι, ὀργίλοι, ἀχθόμενος: Να εντοπίσετε στο αρχαίο κείμενο τὰ αντώνυμα τῶν παραπάνω λέξεων.

θαρρεῖν:	φοβεῖσθαι
ἀκόλαστοι:	σώφρονες
ὀργίλοι:	πρᾶοι
ἀχθόμενος:	χαίρων

B4β. ἀπαλλαγὴ, σχῆμα, ἐπισήμανση, ἀχαρος, ἀξονας, προφήτης: Για καθεμιά από τις λέξεις που σας δίνονται να γράψετε και μία ετυμολογικῶς συγγενή από το αρχαίο κείμενο.

ἀπαλλαγὴ:	συναλλάγμασι
σχῆμα:	ἔχει, ἔξεις, ἀπεχόμεθα
ἐπισήμανση:	σημεῖον
ἀχαρος:	χαίρων
ἀξονας:	ἤχθαι
προφήτης:	φησὶ

Αδίδακτο κείμενο

Ξενοφών, Απομνημονεύματα 4, 2, 8-9

Γ1. Να αποδώσετε στη νέα ελληνική το απόσπασμα

Πες μου, είπε, Ευθύδημε, αλήθεια, όπως ακριβώς μαθαίνω, έχεις συγκεντρώσει πολλά συγγράμματα ανδρών που λέγεται ότι έχουν γίνει σοφοί; Και ο Ευθύδημος είπε: «(Αλήθεια) Σωκράτη, μα τον Δία και ακόμη βέβαια συγκεντρώνω, έως ότου αποκτήσω όσο το δυνατόν περισσότερα.» «Μα την Ήρα», είπε ο Σωκράτης, «σε θαυμάζω, γιατί δεν προτίμησες περισσότερο να αποκτήσεις θησαυρούς από ασήμι και χρυσάφι παρά θησαυρούς σοφίας; είναι φανερό, λοιπόν, ότι πιστεύεις πως το ασήμι και το χρυσάφι δεν κάνει καθόλου καλύτερους τους ανθρώπους, οι απόψεις όμως των σοφών ανδρών πλουτίζουν σε αρετή αυτούς που τις έχουν γνωρίσει (κάνει κτήμα τους). Και ο Ευθύδημος χαιρόταν που άκουγε αυτά, γιατί νόμιζε ότι κατά τη γνώμη του Σωκράτη προσπαθεί να αποκτήσει με σωστό τρόπο τη σοφία.

Γ2α.

προείλου:	το β' ενικό προστακτικής στο χρόνο και στη φωνή που βρίσκεται προελοῦ
συνάγω:	το απαρέμφατο παρακειμένου της μέσης φωνής συνήχθαι
ἔφη:	το β' πληθυντικό υποτακτικής ενεστώτα φῆτε
ποιεῖν:	το α' ενικό οριστικής παρατατικού μέσης φωνής ἐποιούμην
ἀκούων:	το α' ενικό ευκτικής αορίστου στη φωνή που βρίσκεται ἀκούσαιμι

Γ2β.

σοφῶν:	τον ίδιο τύπο στο συγκριτικό βαθμό σοφωτέρων
ἀνδρῶν:	την κλητική ενικού ἄνερ
ταῦτα:	τη γενική πληθυντικού στο θηλυκό γένους τούτων
πολλά:	την αιτιατική ενικού στο αρσενικό γένος και στον ίδιο βαθμό πολὺν
ἀκούων:	τη δοτική πληθυντικού στο θηλυκό γένος και στον ίδιο χρόνο ἀκουούσαις

Γ3α. κεκτῆσθαι, βελτίους, νομίζων, τῷ Σωκράτει, ὀρθῶς: Να αναγνωρίσετε συντακτικά τις παραπάνω λέξεις του κειμένου.

κεκτῆσθαι: τελικό απαρέμφατο, αντικείμενο του ρ. «προεῖλου»

βελτίους: κατηγορούμενο στο αντικείμενο «ἀνθρώπους» μέσω του «ποιεῖν»

νομίζων: επιρρηματική αιτιολογική μέτοχή, συνημμένη στο υποκείμενο («Εὐθύδημος») του ρ. «ἔχαιρον», λειτουργεί συντακτικά ως επιρρηματικός προσδιορισμός της αιτίας

τῷ Σωκράτει: δοτική προσωπική του κρίνοντος προσώπου από το «δοκεῖν»

ὀρθῶς: επιρρηματικός προσδιορισμός του τρόπου στο «μετιέναι».

Γ3β. «νομίζεις ἀργύριον καὶ χρυσίον οὐδὲν βελτίους ποιεῖν τοὺς ἀνθρώπους»: Να μεταφέρετε τον πλάγιο λόγο σε ευθύ.

Αργύριον καὶ χρυσίον οὐδὲν βελτίους ποιεῖ τοὺς ἀνθρώπους.

Γ3γ. «καὶ ἔτι γε συνάγω, ἕως ἂν κτήσωμαι»: Να αναγνωρίσετε το είδος του λανθάνοντα υποθετικού λόγου του αποσπάσματος.

Ο λανθάνων υποθετικός λόγος δηλώνει την αόριστη επανάληψη στο παρόν – μέλλον (η υπόθεση εντοπίζεται στη χρονικοὑποθετική πρόταση που εκφέρεται με υποτακτική «ἕως ἂν κτήσωμαι» και η απόδοση στο ρήμα της κύριας που εκφέρεται με οριστική ενεστώτα «συνάγω»).